

Т. В. КУЗНЕЦОВА, канд. екон.-психол. наук, доц.
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)

ВИВЧЕННЯ МОВИ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗАЦІЇ (Постановка проблеми)

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 11, с. 64–66

Розглядається людинотворча функція мови і мовленнєвої форми активності в розвитку відносин у міжособовій взаємодії. Висвітлюється професійний розвиток особистості щодо його зумовленості, з одного боку, вузькопрофесійно-інформаційним передозуванням, а з іншого – “профілактичним впливом” засвоєння людиною мов і образу культури як системи формотворень людського духу, яка захищає його від культурного відчуження.

Підкреслюючи роль світогляду як субстанції людського духу, авторка досліджує світоглядну свідомість людства як таку, що не тільки висуває питання про світоглядне (духовне) походження людини і світу, а й вбачає в олюдненні результат процесу мовного освоєння культури. Іншими словами, олюднення – це спочатку перевтілення в умовного, а потім і в реального носія та відтворювача культури у творця власного образу, мови і спілкування.

Друга половина ХХ ст. особливий інтерес становить тим, що філософія і психологія звернулися до мови культури і спілкування. Такі філософські напрями, як герменевтика, франкфуртська школа, постструктуралізм, постмодернізм та аналітична філософія не тільки аналізують мову, а й своєю появою зобов'язані мові.

В останній чверті ХХ ст. соціальна психологія, вивчаючи міжособову взаємодію, зокрема процеси сприйняття і розуміння, починає розглядати спілкування як форму взаємодії суб'єктів, яка від початку вмотивована їх прагненням виявити психічні якості один одного і в перебігу якої формуються міжособові стосунки (В. В. Знаков), тобто як інструмент пізнання і розвитку. Методологічний принцип спілкування як суб'єктно-суб'єктної взаємодії (Б. Ф. Ломов) надає нову можливість дослідженню спілкування як особливої самостійної мовленнєвої форми активності суб'єкта, результатом якої є не так матеріальне чи ідеальне перетворення предмета, як розвиток відносин людини з людиною, іншими людьми, природою, культурою, Богом.

У процесі спілкування здійснюється не тільки взаємний обмін діяльністю, а й уявленнями, іде-

ями, відчуттями, переживаннями, станами, комунікативним, мовленнєвим досвідом тощо. Отже, підвищується увага дослідників до ефективної і творчої можливості мови культури як фактора та продукту спілкування і мовлення в усіх його проявах: словесного (побутового, понятійного, образного, символічного), емоційного, “боді-ленгвідж”, психічними станами тощо, що виявляє і розвиває систему “суб'єкт – суб'єкт”. Зближення філософії, психології, мови і спілкування свідчить про зміну наукової парадигми, підвищення культури мислення, витончення наукової рефлексії.

Розглянемо, що ж змушує людину на індивідуальному рівні вивчати мову культури, а на суспільному рівні піднімати проблему взаємозв'язку мови і спілкування не тільки в науці, а й в освіті. Трагедія полягає в тому, що кожна людина внаслідок вузькопрофесійного інформаційного передозування мусить відмовитись від природної мови, її багатого слова. Людина постійно пристосовує більшу частину свого життя, мислення і мовлення під професійну діяльність. В окремих випадках це обмежує творчі можливості психіки, спілкування, розвиток і становлення су-

б'єктно-суб'єктних відносин, спричинює професійну акцентуацію мовлення, професійну та особистісну деформацію. Таким чином, оволодіння мовою культури стає профілактичним заходом, який захищає людину від відчуження її від культури, а отже, і від себе.

Закон України "Про освіту" визначає, що метою української вищої освіти є всебічно і гармонійно розвинена людина, універсальна особистість, тобто в законі закладено правову основу профілактики професійної деформації, засобом запобігання якої стає вивчення мови культури.

Всебічно і гармонійно розвинену людину, або універсум, прагнули виховати ще у прадавній Греції. Сократ використовував прийоми "маєвтичного впливу" як мистецтва допомоги в народженні людини у її другу, духовну якість буття. Про друге народження йдеться в духовних вченнях Заходу і Сходу, релігійних творах, наприклад в "Євангеліях". До осмислення другого, або духовного, культурного народження зверталися, зокрема, Й. Г. Гердер, Г. В. Ф. Гегель, Г. С. Сковорода та ін.

Й. Г. Гердер вважав, що сприйняття і засвоєння набутої людством культури для кожної окремої людини є необхідною умовою її становлення як людини або її другим народженням, яке проходить через усе її життя. Г. С. Сковорода писав, що у людини є три вчителі: Всесвіт (Великий світ), Людина (Малий світ) і Книга, або символічний світ, яку він порівнював із Біблією. Людина народжується в духовній іпостасі лише через вивчення і освоєння прихованого за символічною формою духовного змісту цього світу, бо духовне може породжуватись лише духовним. Український філософ був проти зведення освіти лише до вивчення природничих наук.

Г. В. Ф. Гегель набути людством культуру вважав "царством духу". Він осмислював її форми (мова, філософія, наука, мораль, право, релігія, мистецтво, просвіта, праця тощо) як формотворення людського духу і вважав, що міра духовності людини, багатство її духовного світу визначаються мірою освоєння нею культури. На думку мислителя, культура — це освіта в її найширшому розумінні.

Витоки поняття "освіта" співвідносяться з поняттями "світ" і "світло". Освіта є "народженням" образу "Я" за образом культури та її відтворення (А. Малишев). Щоб усвідомити образ культури, треба спочатку освоїти її. Звернемося до таких аспектів концепції діяльності, як опредмечування і розпредмечування. Опредмечування відбувається тоді, коли людські здібності втілю-

ються у предметах, а розпредмечування — це розкриття сутності людських сил, вичерпування їх з предметів. У навчальній діяльності переважає розпредмечування з метою подальшого опредмечування. Освоєння культури, її духовного змісту — це розпредмечування і оволодіння за допомогою мови культури тими ідеальними діями і операціями, які необхідні для відтворення відповідного змісту у свідомості особистості. Кроскультурне освоєння світу подібне до каяття, молитви та медитації, воно стає одним із засобів розширення свідомості, знаходження нових смислів, способом оволодіння своєю поведінкою.

Психологія освіти порівняно із психологією навчання та виховання розроблена найменшою мірою. Але засвоєння символічної мови відбувається не тільки у процесі освіти, а й виховання як процесу формування системи відносин до світу, культури, іншої людини, до самого себе і Бога, тобто процесу формування світогляду, світовідчуття, світосприйняття і світопереживання.

Про людинотворчу та буттєву іпостасі мови писали М. Хайдеггер і Х.-Г. Гадамер, зазначаючи, що лише опановуючи мову культури, люди відкривають для себе світ свого людського буття. В історичному плані першопочатковою формою становлення людського духу є мова міфу, а в індивідуальному плані — мова коліскової, казки, свята, прислів'я та приказки, загадки, освіти, мистецтва (поезії, музики, живопису, театру та ін.), науки, релігії, міфів, легенд тощо. Розвиваючи людські почуття та уяву, вони дарують можливість жити внутрішнім життям, бути людиною у вищому розумінні цього слова. Адже без розвиненої творчої уяви немає ні мистецтва, ні науки, ні техніки, ні особистості. Завдяки творчій уяві людина вводить у свій світ світ усього людства. Так, за Гадамером, мистецтво переживання є власне мистецтвом, способом естетичного буття, де переживання як оживлення подій відіграє одну з найважливіших ролей у формуванні людської свідомості й духовності.

Предмети духовних почуттів як моральних, естетичних, релігійних, так і громадських, національних, родинних мають не тільки найважливіший смислбуттєвий характер, а й виражаються переважно символічною та міфопоетичною мовою, яку не засвоїш, вивчаючи тільки природознавчі, точні або економічні науки. А без духовних почуттів людська душа мертва, а людина безкультурна. Вона не переживає "священний трепет", який пов'язує її з вищими життєдайними смислами. Світогляд і духовна культура, — зазначав В. І. Шинкарук, — перебувають у гли-

бинній органічній єдності, і одне без одного немислимі.

Світоглядна свідомість людства не тільки здавна поставила питання про духовне походження людини і світу, а й відкрила роль мови і слова у створенні, “народженні” людини. Сучасна філософія, розглядаючи культуру як систему формотворень духу (культурних нашарувань), де субстанцією духу є світогляд, також розуміє останній не тільки як орієнтир у навколишньому і внутрішньому світі, а й як інструмент їх перетворення. Філософія спонукає освіту включити у свою сферу всі мовні складові формування людського духу. Адже тільки та освіта є справжньою, яка навчає мистецтву стати і бути людиною.

Сім'я і освіта людини — це її доля. Дитина, яка говорить мовою культури з самого дитинства, користуватиметься нею впевненіше й далі, ніж та, яка розпочинає її вивчати в навчальному закладі. Здатність до спілкування розвивається разом з оволодінням мовою. Завдяки мові культури людина прилучається до спілкування зі світом культури, світом людей, засвоює соціальну роль громадянина світу, у протилежному разі вона залишається глухою і німою.

Сучасна культура несе в собі енергію і силу діалогу, завдяки якому активізуються будь-які смисли культури (В. С. Біблер). Вона включає багатоманітність особистісно орієнтованих думок, які стають визначеними тільки щодо таких же думок (через діалог), що передаються різноманітними мовними засобами. Отож психолого-педагогічною основою вивчення мови культури стає комунікативно-орієнтований підхід, який передбачає діалогічну основу. Усе це ставить нові вимоги як до інформаційно-предметного, так і до методичного, психолого-педагогічного та духовного забезпечення навчально-виховного і освітнього процесу, без чого неможлива подальша гуманізація освіти і культури.

Сучасна мова — це не так смисли слова, як тип мислення, інтонації, психічні стани. Оволодіння різними мовними засобами спілкування стає подібним до гри на сцені. Перевтілення, розуміння іншого через оволодіння його мовою, спроба стати ним за рахунок таких психічних механізмів розуміння, як ідентифікація, рефлексія, емпатія, атракція, є природною властивістю людини.

Олюднення як результат процесу мовного освоєння культури, перевтілення спочатку в умовного, а потім в реального носія цієї культури неможливе без мовної гри і діалогу як психолого-педагогічних методичних прийомів, які є також універсальними і концептуальними структуротворчими принципами. Вивчення мови культури дає можливість увійти в її всесвіт (усі світи), де людина від народження має право не бути німою, гордитися своєю мовою, мовленням, сказати нове слово.

Нові знаряддя праці створили первісну людину, розширили її можливість впливати на природу. Мовні засоби та нові способи комунікації створюють новий простір публічного вживання розуму (Ю. Хабермас). Навчившись вільно користуватись “гардеробом” своїх соціокультурних образів (ролей), людина поступово освоює образ людини культури, творця мови і спілкування, громадянина світу, у душі якої відбувається діалог культур, наслідком якого стає її подальше олюднення.

Література

1. *Біблер В. С.* От наукоучения к логике культуры. — М., 1991.
2. *Воспитание к свободе.* — М., 1993.
3. *Коул М.* Культурно-историческая психология. — М., 1997.
4. *Філософія освіти в сучасній Україні.* — К., 1997.